

מה מגלים אלפי המסמכים בארכיון המדינה על פרשת ילדי תימן

כשניהנתי כנגז המדינה חשפנו אלפי תיקים הקשורים בפרשת ילדי תימן: רשימות עולים, רשימות אשפוזים – וגם רשימות מתים. דבר אחד לא מצאנו: ראיות לחטיפה ממוסדת

יעקב לזוביק 23.04.2019 16:08

אלפי אנשים מסתובבים בארץ ומשוכנעים שקרוביהם נחטפו בשנות החמישים והועברו לאימוץ אצל משפחות אשכנזיות בארץ, או אולי בחו"ל. בשנים האחרונות הקשבתי לרבים מהם, ואינני רואה סיבה לחשוד בכנותם. רוב ההורים כבר מתו וכאבם איתם, אך ילדיהם – אחים ואחיות של מי שנעלמו – עדיין כואבים, וגם נעלבים על היחס שניתן להוריהם. בני הדור השלישי ירשו סיפורים קשים על אובדן, ובזכות מה יקום זר לערער על סיפורים העוברים מדור לדור?

בתחילת 2016 התגבשה קבוצה של פעילים שדרשה מהמדינה להסיר את החיסיון מעל המסמכים שברשותה. הדרישה כוונה אליי, אז גנז המדינה, ואל עובדי ארכיון המדינה. במהלך שכלל דיוני ממשלה, החלטות משפטיות, עבודה ארכיונית מורכבת ואינטנסיבית והכנות טכנולוגיות, עלה בידינו לפתוח בדצמבר 2016 מאות אלפי עמודי תיעוד ולהעמיד אותם לרשות הציבור באתר האינטרנט של הארכיון. הם נמצאים שם גם היום.

גם לאחר הפתיחה נמשכו דיונים בכנסת, בוועדה בראשותה של ח"כ נורית קורן. השתדלתי להשתתף בדיונים, אף שתפקידי העיקרי היה להקשיב לסיפורי המשפחות ולחשדות כאילו ממשיכים להסתיר משהו – ולכאב ולתסכול שגברו כשהתברר שאין במסמכים ישועה.

עד 2016 לא הקדשתי מחשבה לפרשה. כל עוד הייתי עובד מדינה נמנעתי מלהביע עמדה. באחרונה פורסם ספר מאמרים בעריכת טובה גמליאל ונתן שיפריס, "ילדים של הלב: היבטים חדשים בחקר פרשת ילדי תימן", שעורר מחדש דיונים סוערים בקרב אקדמאים. חלקם כועסים על הפגיעה בעולים, ואחרים טוענים שמדובר בעלילה. כיוון שכבר אינני נושא בתפקיד ממלכתי, החלטתי להעיר על משמעות המסמכים שפתחנו – ועל אלה שלא מצאנו.

המדינה קיימה שלוש בדיקות. השלישית היתה ועדת חקירה ממלכתית בראשות שופט בית המשפט העליון יהודה כהן, ולאחר פרישתו – השופט יעקב קדמי. קדמי היה מומחה לדיני הראיות. ועדת כהן-קדמי, שפירסמה את מסקנותיה ב-2001, ריכזה את החומרים שאספו הוועדות הקודמות והוסיפה עליהם חקירות ועדויות נוספות. תוצרי עבודתה מהווים את עיקר האוסף שארכיון המדינה פתח לעיון הציבור. לא פתחנו כמה תיקים שהכילו דיווחי שעות ותנאי העסקה של עובדי ועדות החקירה; ובנוסף, על-פי הוראות חוק האימוץ, נאסר עלינו לפתוח תיקים בודדים, שעסקו בשלושה מקרי אימוץ שוועדת קדמי עסקה בהם ופירסמה את ממצאיה. מספר קטן של תיקים נשמט במהלך

הפרויקט, ופעילים חדי-עין שאלו מדוע. מיד תיקנו. פרט לאלה — פתחנו הכל. פניתי בעצמי לפעילים מובילים בפרשה וביקשתי שיחפשו תיקים נוספים בקטלוג הארכיון, מעבר לחומרי הוועדה. פתחנו גם אותם.

ועדת כהן-קדמי פירסמה שלושה כרכי מסקנות. כרך עם מסקנות לגבי כל הפרשה, ושני כרכים עם מסקנות ממוקדות בכאלף מקרי היעלמות. למי שרוצה ללמוד על הפרשה מומלץ לקרוא בעיון לפחות את הכרך הראשון. המסקנות יסודיות ושיטתיות. אשר לילדים שנעלמו, ברוב עצום של המקרים מצאה הוועדה תיעוד על מותם. כן, היו כמה עשרות מקרים שבהם לא נמצא תיעוד סופי כלשהו, מכיוון שהתיקים המקוריים אבדו טרם ההעברה לארכיון או בתוכו. בארכיון המכיל מיליוני תיקים אבדו כמה מאות תיקים מדי שנה עד שעברנו לתיקים סרוקים — מספיק שמחזירים תיק לקופסה שגויה ואי אפשר עוד לאתר אותו. והיו שלושה מקרים של ילדים שהקשר עם משפחותיהם אבד ללא תקנה, והם נמסרו לאימוץ. אלה מקרים המתוארים בכרכי מסקנות הוועדה, אך בכל התיקים לא נמצא אף מקרה של חטיפה לשם אימוץ. יתרה מזאת: אין ולו תיק אחד המוכר לי או לצוות הארכיון, שעדיין סגור ושפתיחתו היתה משנה במשהו את התמונה ההיסטורית.

אלפי מסמכי אשפוז

היו טענות כאילו הוועדות לא עבדו בצורה מקצועית. בין החומרים שפתחנו נמצאים תיקים רבים שנוצרו בעבודתן הפנימית. הציבור מוזמן לבדוק בעצמו. ראיתי בהם עבודה קפדנית, שמשקפת נחישות להגיע לכל מסמך רלוונטי ולכל מידע אפשרי.

יש בחומרים המוני רשימות, בדרך כלל בכתב יד. רשימות של עולים, ובהם משפחת סלימאן, שהגיעה לארץ ב-2 בדצמבר 1949: אהרון, לולוה וחמשת ילדיהם. לתינוקת בת החודשיים שנולדה בדרך הם קראו ציונה. רשימות יושבי מעברות, כולל עולים ששהו במעברת ראש העין א' ב-18 בספטמבר 1949, ובהם אהרון אהרן קאפח, שהגיע עם משפחה של שש נפשות. מנחם חסמן מליחי ומשפחתו, אף הם שש נפשות, יצאו ממחנה ראש העין ב' לבית ליד ב-1 בנובמבר 1948. מפקד ילדים שנולדו במעברה א' ומעברה ב' בפרדס חנה ב-1950-1951, כלל את אופלאו ציון (1950) ואחיו מאיר (1951). יש תיקים שמכילים הוראות אשפוז עם דיאגנוזות, כמו התיק של יחיאל בן אברהם סאילם קאפח, בן שמונה חודשים, שנשלח מראש העין א' לבית החולים בבני ברק ב-29 בנובמבר 1948. יש רשימות נפטרים, ובתוכם ישראל יעיש אברהם חסן, שנפטר בגיל חודשיים ב-19 בנובמבר 1950, ושמו מופיע ברשימה שרוב נפטריה הם נפלים או תינוקות.

יש תיקים מכמירי לב ובהם רשיונות קבורה, דף לכל נפטר ובו פרטים המתקבצים לכדי סיפור חיים. הנה: אבנר ועלני ב"ר שלום, בן חודש וחצי, תימני, נולד בירושלים ונפטר בהדסה ב-7 בספטמבר 1950. אביו עובד אדמה וגר באשתאול. נקבר למחרת פטירתו. משרד הסעד התחייב לכסות את העלויות. הוא נטמן בסנהדריה בחלקה ג', שורה כ"א-כ"ב, בין הקברים של חנה מזרחי ואסתר שפרנשווק. בתחתית הדף הוסיפו הערה: "בקבר גם גולגולת שנמצאה ע"י המשטרה בתחנה המזרחית".

אלה אלפי עמודי רשימות, שנרשמו בידי מאות אנשים, כולל אנשים שונים מאוד אלה מאלה. פקיד מחלקת הקליטה של הסוכנות היו שונים מצוותי רפואה בבתי חולים, ואלה לא דמו לעובדי חברות

קדישא. לא היה להם מכנה משותף פוליטי או כלכלי-חברתי. מי שמתעקש שהמדינה חטפה ילדים בשיטתיות צריך להסביר מדוע היא יצרה רשימות מפורטות אלה; או שעליו לסבור שיוצרי הרשימות היו חלק מן הקבוצה. אחרת כיצד נסביר את קיומם של מסמכים המתעדים אשפוז, מוות וקבורה של כמעט כל הילדים שנעלמו, והם משובצים בתוך רשימות שעל שאר השמות המופיעים בהן אין מי שמערער? ולחלופין, אם הרשימות הן בדיוק מה שהן מתיימרות להיות — תוצר עבודתם הרגילה של פקידי קליטה ופקידי רפואה ופקידי קבורה — כיצד והיכן התקיימה מדיניות החטיפה בד בבד עם המציאות הממוסמכת?

היכן המארגנים?

בכך לא מסתיימת אמירתו של הארכיונאי. לא רק שקיימות רשימות המערערות את טענות החטיפה והקבוצה, אלא שלא קיימים מסמכים הכרחיים אחרים. על מנת להעלים אלף ילדים — ויש הטוענים שמדובר באלפים אחדים — היה חייב להתקיים מנגנון של מאות אנשים. מישהו היה חייב לעבור במחלקות הילדים ולהחליט מי יילקח. מי שלקח היה חייב לעשות זאת בסתר, ולהעביר את הילדים הלאה. מישהו היה חייב לספק חלב, שמיכות ומיטות להזין ולשכן את התינוקות מרגע החטיפה ועד מועד המסירה. מישהו היה חייב להאכיל, לחתל, להרגיע ולהרדים. מישהו הסיע תינוקות ומלוויהם מבתי החולים לתחנות המעבר, ומשם למשפחות. מישהו ריכז שמות של משפחות המעוניינות לקבל ילדים גנובים, ולא טעה אף פעם בחשיפת הסוד בפני משפחות שלא היו מוכנות שילדים ייגנבו עבורן. מישהו קבע איזה ילד יועבר, באיזה תאריך ובאיזה מסלול לאיזו משפחה, ומי ילווה אותו בדרך. מישהו הבטיח למשפחות הקולטות שניתן יהיה לייצר סיפור לידה או אימוץ חוקי, שבלעדיו לא יהיה קיום בירורקרטי לילד; מישהו היה חייב לייצר סיפור שכזה באלפי מקרים. גם כאן, סוגי האנשים מגוונים: מרושעי לב שלוקחים ילדים מעריסותיהם בלילה; טובי לב שמחתלים ומאכילים ומרגיעים ומרדימים; פקידי לוגיסטיקה וממציאי סיפורי כיסוי; נהגים ומנהלי חשבונות; והרבה אנשים שללא תרומתם המתמשכת, תוכנית חטיפה ואימוץ מאסיביים לא היתה אפשרית. על מארגני המדיניות היה לזהות מראש, לפני מעשה, את אלפי האנשים שישתתפו, ישמרו בסוד ועד יום מותם לא יתוודו ולא יביעו חרטה.

שום פתק או מסמך מכל הפעילות הענפה הזאת מעולם לא נמצא בארכיון, אך יש בו אלפי תעודות המעידות על ההיפך. שום רשימה של ילדים המיועדים לחטיפה, או של משפחות המיועדות לאימוץ, או של ציוות מטפלות או נהגים. ושום מסמך של מי שאירגנו את כל זה, והיעדר מוחלט של מסמכי התכנון והבקרה השוטפת, תקצוב וסיכום. כלום. כל עוצמתה של הדרישה לחקירה ולצדק נשענת על ההנחה שהמדינה חטפה, העבירה וכיסתה; ושזו לא היתה פעולה פרטיזנית. קשה לראות כיצד פעולה ממלכתית בסדר גודל שכזה נשמרת בסוד בזמן אמת, ואף אחד משותפיה לא מדבר על חלקו עד יום מותו. לא ייתכן שהיא לא תשאיר עקבות בארכיון.

ואם תרצו לומר שהיעדרם של מאות קשישים כהי עור עם שמות אשכנזיים מוכיח שהילדים הועברו לחו"ל, רק הוספתם רבדים נוספים של תכנון, תקצוב, מורכבות לוגיסטית ומסמך שוטף, כולל מסמכים בארצות היעד שעליהם אין לרשויות הישראליות שום יכולת לשלוט.

האם מותם של אלף ילדים לווה בחוסר סבלנות וחוסר סובלנות של פקידיים וצוותים רפואיים כלפי הורים שנראו להם זרים ומשונים? בהחלט ייתכן שכן. האם היו שם ניכור והתנשאות, או התנהגויות

שיכלו להתפרש כזלזול וכגזענות? נראה שכן. אלא שהארכיון איננו מקום טוב לביסוס או דחייה של טענות על התנהגויות כאלה. אמירתי היא אמירת הארכיונאי: מה שנמצא בארכיון איננו עולה בקנה אחד עם הטענות על חטיפה ואימוץ ממוסדים. מה שאיננו נמצא בארכיון גם הוא מפריך את הטענה.

הארכיון מקוון, וניתן להזמין את מה שטרם נסרק. עשו זאת.

ד"ר יעקב לזוביק כיהן כגנז המדינה בשנים 2011–2018